

לכה את עזבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

גליון תקסט
ערש"ק פרשת לך לך ה'תשע"ז

בין סדום ועמורה לשאר ערי הכנע

פנימיות הגלות - אהבת השי"ת

קדושה ראשונה ושני' דארץ ישראל

מה בנוגע לבריות ברוחניות?

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת לך לך, הגנו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את קונטרס 'לקראת שבת' (גליון תקסט), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות חידושים וביאורים שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ ז"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חברי המערכת, ולפעמים בעת העיבוד הושמט ריבוי השקו"ט בפרטי הענינים והרחבתם עם המקורות כפי שהם מופיעים במקורם [ובפרט, בנוגע למדור "חידושי סוגיות", שמופיעים כאן רק עיקר נתחי הדברים], ויש להיפך, אשר הביאורים נאמרו בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו על-אתר או בתוכן הענינים), וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה'", ונזכה לשמוע תורה חדשה, תורה חדשה מאתי תצא, במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החסידות

מכון אור החסידות

סניף ארץ הקודש
ת.ד. 2033
כפר חב"ד 6084000
03-738-3734
Likras@likras.org

Or Hachasidus

Head Office
1469 President St. #BSMT
Brooklyn, NY 11213
United States
(718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
הרב מנחם מענדל דרוקמן, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטונוב, הרב מנחם
טייטלבוים, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

תוכן העניינים

ה..... מקרא אני דורש

בין סדום ועמורה לשאר ערי הכנרת

מדוע מזכיר הכתוב "חטאת סדום ועמורה" ולא חטאיהם של אדמה וצבויים? / מה ההבדל בין חטאיהם של ברע וברשע לשנאב ושמאבר? / ביאור החילוק בין חטאי סדום ועמורה לאשר ערי הכנרת שמתבטא גם בהבדל בעונש שלהם

(ע"פ לקוטי שיחות חל"ה עמ' 70 ואילך)

ח..... פנינים עיונים וביאורים קצרים

ט..... יינה של תורה

פנימיות הגלות - אהבת השי"ת

פנימיות הגלות - חיבת השי"ת לישראל / התעלמות לשם התגלות / הקושי דסיום הגלות - כי קרבים לגילוי הנעלה / חיווק הצימאון בעת ההעלם

(ע"פ לקוטי שיחות ח"ב עמ' 359 ואילך)

יג..... פנינים דרוש ואגדה

יד..... חידושי סוגיות

במעם החילוק בין קדושה ראשונה לקדושה שני' דארץ ישראל

יביא קושיית הכס"מ על מש"כ הרמב"ם דהחילוק תלוי באופן ההתיישבות שבתחילה אם ע"י כיבוש או חזקה, ויקשה על תירוצי המפרשים בזה / יסיק ביאור מחודש על פי יסוד דהקידוש אינו קשור לעצם קנין הבעלות אלא ענין בפ"ע הנובע מן ההתיישבות

(ע"פ לקוטי שיחות חט"ו עמ' 100 ואילך)

יח..... תורת חיים

בריאות רוחנית

כ..... דרכי החסידות

החסידות דורשת פעולה

מקרא אני דורש

ביאורים ופירושים בפשוטו של מקרא

בין סדום ועמורה לשאר ערי הכנען

מדוע מזכיר הכתוב "חטאת סדום ועמורה" ולא חטאיהם של אדמה וצבויים? / מה ההבדל בין חטאיהם של ברע וברשע לשנאב ושמאבר? / ביאור החילוק בין חטאי סדום ועמורה לאשר ערי הכנען שמתבטא גם בהבדל בעונש שלהם

א. "וישא לוט את עיניו, וירא את כל כנען הירדן כי כולה משקה, לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה גו'" (פרשתנו יג, י).

והנה, בכנען הירדן היו חמשה כרכים (כמפורש בפרש"י פ' וירא יז, יח. ועוד), והם המנויים בפרשתנו בענין מלחמת המלכים (יד, ב): "ברע מלך סדום .. ברשע מלך עמורה, שנאב מלך אדמה, ושמאבר מלך צבויים, ומלך בלע היא צוער";

ומתוכם נענשו ארבעה ערים, כמפורש בפ' נצבים (כט, כב): "גפרית ומלח שריפה כל ארצה, לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב, כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו".

ובטעם שנשמטה העיר צוער – כבר מבואר, שהמלאך הסכים לבקשת לוט להשאיר עיר זו לפליטה [כיון שעוונותיה היו מועטים ביחס לשאר הערים] ולכן ניצלה ולא נשחתה (ראה וירא יט, כא ובמפרשים).

אך צריך להבין בלשון הכתוב בפרשתנו, למה הזכיר "שחת ה' את סדום ואת עמורה" – ולא הזכיר גם "אדמה וצבויים"?

ב. והנה עוד מצינו שנזכרו רק "סדום ועמורה" ולא "אדמה וצבויים" – והוא שבמלחמת המלכים באו ונלחמו כנגד מלכי הערים שהיו בככר הירדן, חמשת המלכים הנ"ל, ושם נאמר (פרשתנו יד, יא): "ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה", ולא נזכרו שאר הערים;

ושם יש לתרץ לכאורה, שפשוט כן היה בפועל, שלקחו רק רכושם של סדום ועמורה ולא של שאר הערים. [ואולי מפני שהיו עיירות קטנות כו'].

אך עדיין צריך ביאור במ"ש בפרשת וירא (יח, כ), בפרשה המספרת על הפיכת הערים, ושם מתחיל הענין: "ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאוד" – ושוב לא נזכרו שאר הערים שבככר!

ואמנם, הרד"ק כתב: "כי הם ראשי הממלכות" – ושלוש הערים האחרות היו טפלות להן. אבל לכאורה אינו ביאור מספיק, כי אם כן היה לו להזכיר רק את סדום, שהרי (בלשון הרד"ק) "סדום היתה אם לכולם", וכדברי רש"י (וירא יח, כו) "לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב", וכן מצינו שהמלאך שהלך לפעול את הפיכת הערים הלך רק לסדום – ואם כן גם בנידון דידן, אם כוונת הכתוב רק להזכיר העיקר, היה לו להסתפק בהזכרת סדום, ולמה הזכיר גם עמורה?

ג. ויש לומר, שהגדר המיוחד שהיה ב"סדום ועמורה" דוקא (יותר מאשר שאר ערי הככר), מובן הוא מתוך דברי רש"י המפורשים בפרשתנו:

בפירוש שמות המלכים – "ברע מלך סדום . . ברשע מלך עמורה, שנאב מלך אדמה ושמאבר מלך צבויים" – כתב רש"י: "ברע – רע לשמים ורע לבריות; ברשע – שנתעלה ברשעו; שנאב – שונא אביו שבשמים; שמאבר – שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה".

וכד דייקת, הרי (אין זו סתם אגדה, אלא ש)יש כאן חלוקה מכוונת לשני סוגים כלליים: בשנים האחרונים – "שנאב" ו"שמאבר" – מודגש בשמים רק המרידה כנגד הקב"ה, "בין אדם למקום" ["שונא אביו שבשמים", "שם אבר . . למרוד בהקב"ה"];

ואילו אצל שנים הראשונים – "ברע" ו"ברשע" – מודגש רע כפול, הן "בין אדם למקום" והן "בין אדם לחבירו":

לגבי "ברע" כותב רש"י במפורש שהוא "רע לשמים ורע לבריות" – ויש לומר יסודו בלשון "ב-רע", ב' סוגים ברע; ולגבי "ברשע" כותב רש"י "שנתעלה ברשעו" – שיש לבאר בכוונתו, שגם אצל "ברשע" היו ב' סוגי רשע, הן לשמים והן לבריות, אלא שכיון ורשעותו היתה גדולה יותר, לכן לא נקרא רק "ברע" (ב' רע), אלא "ב-רשע", ב' סוגים ברשע.

[ואילו אצל "מלך בלע היא צוער" – שבסיום הכתוב שם – לא נזכר שמו ואף רש"י

לא מפרש רשעותו כלל; וכבר ביארו מפרשי רש"י על אתר הטעם לכך, כיון שעוונות העיר היו מועטים ולכן אף ניצלה לבסוף, כנ"ל].

ומעתה מסתבר לומר, כי כשם שמצינו ההבדל בין מלכי הערים, בין "ברע" ו"ברשע" לבין "שנאב" ו"שמאבר", כן היה הבדל ברשעת אנשי הערים עצמם, בין "סדום ועמורה" לבין "אדמה וצבויים":

באדמה וצבויים, ששם מלכו "שנאב" ו"שמאבר", היה עיקר חטאם בענינים שבין אדם למקום דוקא – ואילו בסדום ועמורה, ששם מלכו "ברע" ו"ברשע", היה רע כפול, הן לשמים והן לבריות;

ומתורץ היטב מה שכתוב "זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד", כי אכן, בסדום ועמורה היה חטא שונה ומיוחד, כיון שחטאו גם בענינים שבין אדם לחבירו ולא רק בענינים שבין אדם למקום.

[ובפרט לפי פירוש חז"ל (הובא בפרש"י וירא יח, כא) על המשך הכתוב: "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו", ש"כצעקתה" קאי על "צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני" – שחטא מסוג זה הוא בעיקר "בין אדם לחבירו", ולכן זה שייך דוקא ל"סדום ועמורה" ולא ל"אדמה וצבויים"].

ד. ובהתאם להבדל זה שבין סדום ועמורה לבין אדמה וצבויים לענין החטא, מצינו גם הבדל ביניהם לענין העונש:

בסיפור הכתוב אודות מהפכת סדום, נאמרו ב' פסוקים (וירא יט, כד-כה): (א) "וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים"; (ב) "ויהפוך את הערים האל ואת כ"ל הכבר ואת כל יושבי הערים וצמח האדמה".

הרי שוב מבדיל הכתוב בין סדום לעמורה לבין שאר ערי הכנע, שבפסוק הראשון המדבר על שריפה באש מן השמים הוזכרו רק סדום ועמורה, ודוקא בפסוק השני המדבר על ההפיכה – שם מדובר על "כ"ל הכבר" וכל הערים שבו [נראה באר בשדה על פרש"י שם. צפנת פענח – להרוגוצובי – עה"ת שם];

כי אכן, אדמה וצבויים שעיקר חטאם היה בין אדם למקום נענשו רק בהפיכה, ודוקא סדום ועמורה, שהוסיפו לחטוא גם בין אדם לחבירו הוסיפו להיענש בשריפה באש מן השמים.

ומעתה מובן לשון הכתוב שפתחנו בו: "שחת ה' את סדום ואת עמורה" – כי עיקר ענין ההשחתה מתאים בסדום ועמורה, שהם נשרפו באש ונשחתו כליל, ולא (כל-כך) באדמה וצבויים שבהם לא היתה שריפה והשחתה כליל, אלא רק נהפכו כו'.

ועוד יש לדון בדרך זו בלשונות הכתובים בכ"מ בענין זה של השחתת הערים. ואכמ"ל. ומסיימים בטוב.

פנינים

עיונים וביאורים קצרים

ד"ה לנערה סנהדרין נז, ב), וחזוין מהא דאף בביאה שלא כדרכה היו רק עוברים על איסור קל פעמים רבות מ"מ מוטב לעבור על איסור חמור פעם א' מעבירה על איסור קל פעמים רבות. ושפיר ילפינן מהא לחולה בשבת.

(עי' לקוטי שיחות ח"י עמ' 784 ואילך)

קבלת שכר לשמה

אל תירא אברם אנכי לך
שכר הרבה מאד

אחר שנעשה לו גם כ' וה' דואג שמא קבלתי שכר על כל צדקותי, לכך אמר לו המקום כ' שכר הרבה מאד (פז, א. רש"י)

לכאורה תמוה הדבר, הרי כתב הרמב"ם (הל' תשובה פ"י ה"ב): "העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות... לא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת... ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד... והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו".

ונמצא, שאברהם אבינו עבד את הקב"ה מאהבה, ומדוע "הי' דואג שמא קבלתי שכר על כל צדקותי", דמה בכך אם כבר קבל שכרו? וי"ל הביאור בזה:

אברהם רצה לקבל שכר לא לתועלת עצמו אלא רק כדי שיתגדל כבוד שמים. שיראו כל עמי הארץ הדעובד את הקב"ה ומקיים רצונו, מקבל רוב טוב גשמי בעוה"ז, ועי"ז מתקדש שם שמים בעולם.

ונמצא, שגם כשדאג אברהם ע"ז שאולי קבל כבר כל שכרו, לא היתה בזה נגיעה אישית ח"ו, כ"א שרצה שיתגדל ויתקדש שם שמים בעולם.

(עי' לקוטי שיחות ח"כ עמ' 54 ואילך)

היתר שחיטה לחולה בשבת

אמרי נא אחתי את

מכאן ששוחטין לחולה בשבת
(יב, יג. מדרש פליאה)

י"ל בפירוש המדרש, דהנה יש להקשות, מאי טעמא הי' פשוט לו לאברהם, שהמצרים יהרגו אותו בכדי לישא את אשתו, הרי כשיהרגו אותו יעברו על איסור שפיכות דמים, ומדוע חמיר להו איסור אשת איש - גילוי עריות מאיסור שפיכות דמים?

אך התירוץ פשוט, דהרי במעשה ההריגה לא יעברו עבירה כ"א פעם אחת, משא"כ כשיקחו את שרה ואברהם עודנו חי, הרי בכל ביאה וביאה עוברים על גילוי עריות. ולכן היו המצרים הורגים אותו כדי לא לעבור בכל ביאה על איסור גילוי עריות.

ומזה לומדים בכגון דא בחולה, אשר שוחטין לחולה בשבת ואין אומרים נאכילנו נבילה, והוא מטעם הנ"ל, שבאכילת נבילה עוברים על כל כזית וכזית, משא"כ בשחיטה בשבת, שאינו עובר אלא איסור אחד (ר"ן יומא ד, ב ד"ה וגרסינן).

אבל, עדיין אין זה מיושב כל צרכו, דהרי אצל אברהם שני האיסורים - שפיכות דמים וג"ע - היו שווים בחומרתם, דבשניהם הוא איסור מיתה, ואיך ילפינן מהא לגבי חולה, שהשחיטה בשבת הוא איסור מיתה ואילו אכילת נבילה הוא איסור לאו, ומי ימר שגם בנדון זה אמרינן שיעבור על איסור חמור פעם אחת, כדי שלא יעבור על איסור הקל פעמים רבות?

וי"ל, דגם גבי אברהם לא הי' מדובר באיסור מיתה, דהרי בביאה שלא כדרכה אין ב"נ נהרג עלי' (סנהדרין נח, ב) רק שמכוער הדבר (ראה תוס'

יינה של תורה

ביאורים בעניני הפרשה על דרך החסידות

פנימיות הגלות – אהבת השי"ת

פנימיות הגלות – חיבת השי"ת לישראל / התעלמות לשם התגלות /
הקושי דסיום הגלות – כי קרבים לגילוי הנעלה / חיזוק הצימאון בעת
ההעלם

ברית נצחית כרת השי"ת עם אברהם אבינו ע"ה בעוברו בין הבתרים, ומשמעותה ונחיצותה של ברית זו מבוארת בסה"ק (לקוטי תורה נצבים מד, ב), אשר שני אוהבים החפצים שלא תיפסק אהבתם לעולם, ויראים שמא תתבטל האהבה מצד איזו סיבה, הנה "עושין ביניהם קשר אמיץ וחזק, שיתייחדו ויתקשרו באהבתם בקשר נפלא, ולמעלה מן הטעם והדעת... ועל-ידי כריתת הברית, תהיה אהבתם אהבה נצחית כל תמוט עולם ועד, ולא יפרידם שום מניעה מבית ומחוץ".

מעין זה כרת השי"ת ברית עם אברהם אבינו, שבכל מצב שלא יהיה, גם אם יגרום החטא ח"ו, תהיה התאחדותם של ישראל עם הקב"ה נצחית, ואהבתם כל תמוט לעולם ועד.

ובזה מצינו דבר תמוה ביותר: בעת כריתת הברית, מסופר בפרשתנו (טו, יב) אשר "תרדמה נפלה על אברם, והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו", ומבארים חז"ל (בראשית רבה פמ"ד, יז) שבזה נתבשר אברהם על ארבעת הגליות שעתידיים בניו לגלות.

והדברים תמוהים: כריתת ברית נעשית בזמן שבו האהבה חזקה ביותר, עד ש"אינה תלויה בדבר", והיא למעלה מן הטעם והדעת; אלא, שכדי לוודא שתימשך אהבה זו לעולמי עד, ולא תיפסק גם אם תהיה סיבה להפסיקה, כורתים ברית. והנה, גלות רח"ל מבטאת עניין של היפך האהבה, וכיצד יתכן שבשעת ברית בין הבתרים, בשעה שמאירה בגלוי אהבה חזקה ביותר, מדבר הקב"ה אודות הגלות שהיא היפך האהבה לכאורה?

ואמנם ידע השי"ת שעתידין ישראל לגלות, אבל מה מקום יש לדבר מעניינים אלו בעת כריתת ברית האהבה?!

ומוכרחים אנו לומר אשר בעניין הגלות מתגלית אהבתו העצמית והפנימית ביותר של הקב"ה לבניו, וכפי אשר יתבאר.

פנימיות הגלות – חיבת השי"ת לישראל

בנוגע ליחס הקב"ה לישראל בזמן הגלות, מוצאים אנו דבר מופלא:

איתא בגמרא (ב"ב צט, א ובפרש"י), אשר מצב הכרובים שבקדשי הקדשים היה משתנה לפי הנהגת בני ישראל באותה שעה, בזמן ש"ישראל עושין רצונו של מקום" – היו הכרובים "פניהם איש אל אחיו", שהוא "סימן שהקב"ה אוהב את ישראל", ובזמן ש"אין ישראל עושין רצונו של מקום" – היו מסבכים פניהם בדרך נס.

והנה מצינו דבר פלא, אשר "בשעה שנכנסו נכרים להיכל", והיה הדבר עקב חטאי בני ישראל שבאותו הדור, והדין נותן שיפנו הכרובים את פניהם זה מזה, הנה "ראו כרובים המעורין זה בזה" (יומא נד, ב), דבר המראה על חיבת השי"ת לישראל. ולכאורה, כיצד יתכן הדבר דווקא בעת החורבן (וראה חדא"ג מהרש"א יומא נד, א שהקשה כן)?!

אלא שבדבר זה טמון יסוד נפלא בסוד הגלות והחורבן, אשר אף שבחיצוניותה באה הגלות להעניש ולזכך בני ישראל מן החטאים והעוונות, הנה בפנימיותה מטרתה היא להביא לגילוי מופלא ונעלה יתר על מה שהיה הגילוי בזמן הבית, ודווקא משום עוצם הגילוי, צריכים לעניין הגלות והחורבן, וכפי שיתבאר.

ומשום כך, הרי בקודש הקדשים, מקום בו מאירה פנימיות הדברים, הייתה ניכרת בגלוי חיבת השי"ת לבניו דווקא בעת החורבן.

התעלמות לשם התגלות

משל משלו בסה"ק לעניין זה:

היה עומד הרב ומשפיע לתלמידו מעומק שכלו, והנה הבריקה במחשבתו סברא עמוקה עד מאוד, אך רעיון זה אינו מיושב עדיין במוחו. ובמצב זה, אם ימשיך הרב ללמד את תלמידו, עלולה הברקה זו להתפוגג ולהשתכח הימנו; ולאידך, אם ירצה להגות בסברא זו וליישבה בדעתו, הרי יצטרך להפסיק את הלימוד ולעזוב את תלמידו לזמן מה.

והיה אם אוהב הרב את תלמידו עד למאוד, אזי מחמת עוצם האהבה, רוצה הרב להעניק לתלמידו גם את אותה הסברא העמוקה, ודווקא מאהבתו העצומה מוכרח הוא לסלק את שימת ליבו מאותו התלמיד, ולפנות מוחו לאותו הרעיון המופלא. וככל שתהיה הסברא עמוקה יותר, כך יצטרך הרב להתכנס עוד בעצמו, ולעזוב יותר את התלמיד.

והנה, אף שלעניי הרואה עזב את תלמידו, הרי בפנימיות העניין, הוא גילוי

וקירוב גדול ביותר; שהרי כל עיקר מה שהפסיק הרב את לימודו, היה זה בכדי שיקבל התלמיד סברא עמוקה יותר, ועל כן, עצם ההתעלמות מהתלמיד מורה שיש כאן מדרגה גבוהה ביותר, שכדאי הוא ההעלם בכדי לבוא לגילוי הנפלא שיבוא מחמתו לאחר-זמן.

וזהו פנימיות עניין ומטרת הגלות, שיבואו ישראל לגילוי המופלא שיהיה לעתיד-לבוא, וכהקדמה לזה צריך להיות ההעלם והסתור הנורא שבחורבן והגלות שלאחריו, אך כל זה הוא רק בעבור הקירוב הגדול שיהיה לימות המשיח. ואם כן נמצא שבפנימיות, הרי הגלות היא באה מעוצם אהבת השי"ת לבניו, שלכן מתעלם ומסתתר מאיתם בזמן הגלות, בכדי שיתגלה כבוד ה' באופן הנעלה ביותר בגאולה העתידה.

הקושי רסיום הגלות – כי קרבים לגילוי הנעלה

דבר זה ניכר גם מסדר העניינים בעת הגלות. אם הייתה הגלות רק עונש על חטאי בני ישראל, הרי מן הדין שיתחיל העונש בחוזק ובחומרה, וכאשר אט אט יזדככו בני ישראל מחטאיהם וישיארו על גבם רק מעט מן החטאים, יוקל מעליהם עול הגלות.

אך לפועל רואים אנו להיפך, שמעת לעת מתגברת הגלות ומחמירה יותר. הן בגלות מצרים שהתחילה ב"שנים של מנוחה בחיי יעקב, וגם לאחר-מכן בחיי השבטים טרם נשתעבדו, והלך השעבוד והחמיר יותר ויותר, עד שנגאלו. ומעין זה גם בגלות זה האחרון, אשר התחילה בחיי התנאים ואמוראים הקדושים, ומזמן לזמן מתמעט גילוי הקדושה, עד שנמצאים אנו בדרא ד"עקבתא דמשיחא", שגילוי אלקות מועט בו ביותר, כמשל העקב שברגל שיש בו חיות מעט מן המעט.

וסיבת הדבר היא, משום שבפנימיותה אין הגלות עונש על העוונות, כי אם סילוק גילוי והארת הרב לתלמיד, בכדי לבוא לגילוי העצום דלעתיד. ולכן ככל שמתארכת הגלות ומתקרבים לגילוי הנפלא, נעשה ההעלם וההסתתרות עמוקה יותר, כמשל הרב שמסתתר יותר ויותר ככל שמגיע להבנה נעלית יותר.

וזהו הטעם שבשעת ברית בין הבתרים דובר אודות הגלות – כיון שבפנימיות, עניינה של הגלות הוא תכלית הגילוי. ולכן, בשעת ברית בין הבתרים, כאשר האירה האהבה עצמית של השי"ת לאברהם, בישר הקב"ה על הגילויים העצומים שיהיו בזמן הגאולה העתידה, שבכדי להגיע אליהם יש לעבור תחילה את הגלות וההעלם.

חיזוק הצימאון בעת ההעלם

ומזה ילמוד האדם בעבודתו את הבורא ית"ש בעת הגלות המר, ובשניים:

(א) מבלי הבט על חשכת הגלות שהולך ומתגבר, ועד שה"מלכות תהפך למינות" (סוטה מט, ב), שמעולם לא היה חושך כזה, הרי אין להתפעל מכך, כיון שיודעים שהתגברות

החושך היא מפני שמתקרבים לאור הגאולה. ההעלם והסילוק הוא רק בחיצוניות, אבל בפנימיות הרי זה תכלית הגילוי.

(ב) ומשום כך, הרי למרות שבחיצוניות נמצא ה"רב" בתנועה של הסתתרות, צריך ה"תלמיד" להתחזק בהתקשרות ובצימאון אל ה"רב", עוד יותר מהזמן שבו הרב נמצא בתנועה של גילוי והשפעה. ועל-ידי הצימאון נעשה גילוי האור החדש אל המקבל, בגאולה העתידה במהרה בימינו.

פנינים

דרוש ואגדה

הטבע הטוב החדש שקנה לו, הרי הוא נקרא "אשר לא עבדו" ! ורק מי שנלחם עם יצרו נקרא "עובד אלוקים".

ומכאן הוראה לכל יהודי, שצריך תמיד להתייגע ולהתאמץ בעבודת הבורא ית"ש, ולא להסתפק במה שעשה עד כה – אלא עליו תמיד להשתדל שתהיה אצלו "פעולת המילה".

(עי' לקוטי שיחות ח"ג עמ' 761 ואילך)

עניי עירך קודמין

ולא יקרא עוד את שמך אברהם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתך

כי אב המון גוים – לשון נטריקון של שמו. ור"ש שהיתה בו בתחילה, שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו, ועכשו אב לכל העולם; ואפילו ר"ש שהיתה בו בתחילה לא זוה ממקומה (יז, דה. רש"י)

גם לאחר שנקרא אברהם "אב המון גוים", על שם היותו "אב לכל העולם" – עדיין נשארה בשמו האות רי"ש, על שם היותו "אב לארם", מקומו דאברהם.

וההוראה מזה:

כל יהודי מקבל בירושה את כחותיו של אברהם, ולכן הוא יכול לפעול ולהשפיע על כל העולם, כמו אברהם שהוא "אב לכל העולם".

יחד עם זה עליו לדעת, שלכל לראש מוטל עליו להשפיע על מקומו, סביבתו שלו, וכפסק ההלכה (טורש"ע חו"מ ר"ס צז. וש"ג) "עניי עירך קודמין". רק אחרי שיהודי נעשה "אב לארם שהוא מקומו", אז ביכולתו להוסיף ולהיות "אב לכל העולם" כולו.

(עי' לקוטי שיחות חכ"ה עמ' 69)

גם "מהול" ו"אינו ערל" צריך לקיים "פעולת המילה"

במצות מילה ישנם שלשה פרטים: א. הסרת הערלה. ב. פעולת המילה. ג. שיהיה מהול (ראה בארוכה בצפ"נ על הרמב"ם ריש הל' מילה).

ויש לבאר שלש פרטים אלו בעבודת האדם לקונו:

מהול – עניינו העבודה של "ועשה טוב": לגלות את הטוב הפנימי שהיה מכוסה בתוך נפשו, במחשבה דיבור ומעשה של לימוד התורה וקיום המצוות בפועל ממש בחיי היום יום. הן בנוגע לעצמו והן בנוגע לזולתו, להשפיע עליו ככל האפשרי שיתנהג אף הוא בדרך התורה.

ש"א יהיה ערל – עניינו העבודה ד"סור מרע": שלא יהיה תחת שלטון היצר הרע. שלא ילך בשרירות ליבו הן בתאוות גסות (שהמילה כורתת הערלה הגסה) והן בתאוות דקות ועדינות (ערלה הדקה שעבודה יש פריעה).

ואף מי שיש לו כבר את ב' העניינים של הסרת הערלה והיותו מהול, צריך גם הוא לענין הג' – פעולת המילה:

מבואר בתניא (פט"ו) שמי שהוא מתמיד בטבעו ולכן הוא מקיים את ה"ועשה טוב" מצד טבעו ("מהול"); או שהוא "מצונן בטבעו" ומתנהג בקרירות לענייני תאוות העולם, ובמילא הוא שמור מ"סור מרע" ("אינו ערל") – עליו לעבוד את השם ביגיעה דוקא, ולהתאמץ יתר על רגילותו. ועד"ז (כמבואר בתניא שם) אדם שבעבר היו לו קשיים עם "סור מרע ועשה טוב" אבל הוא התגבר וניצח את יצרו, הרי שעכשיו אם אינו נלחם ומתאמץ יתר על רגילותו, וסומך על

חידושי סוגיות

עיון ופלפול בסוגיות הפרשה

בטעם החילוק בין קדושה ראשונה לקדושה שני' דארץ ישראל

יביא קושיית הכס"מ על מש"כ הרמב"ם דהחילוק תלוי באופן ההתיישבות שבתחילה אם ע"י כיבוש או חזקה, ויקשה על תירוצי המפרשים בזה / יסיק ביאור מחודש על פי יסוד דהקידוש אינו קשור לעצם קנין הבעלות אלא ענין בפ"ע הנובע מן ההתיישבות

שבא כנגדו כיבוש אחר, ו"נלקחה הארץ מידיהם" – "בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות כו", משא"כ בקדושה שני' לא קידש עזרא בכיבוש אלא "בחזקה שהחזיקו בה" וזה אינו מתבטל גם כשנלקחה הארץ מידיהם בכיבוש. והקשה בכס"מ "איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידינו בטלה חזקה. ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש, וכי לא הי' שם חזקה, אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש".

והרדב"ז בהל' תרומות פ"א ה"ה כתב, דהדבר תלוי בקידוש שקידשוה בפה

גבי ירושת הארץ לישראל שנזכרה בפרשתנו, איפליגו תנאי בערכין לב ע"א אי קדושה ראשונה קדשה רק לשעתה או גם לעת"ל, ונפק"מ להיכא דלא כבשו עולי בבל בקדושה שני', דאף שכבשום בזמן יהושע נתבטלה קדושתם בזה"ז. ופסק הרמב"ם (ספ"ו מהל' בית הבחירה ועוד) דקדושה ראשונה קדשה רק לשעתה ומקום שלא החזיקו עולי בבל פטור מתרו"מ דין תורה, משא"כ קדושה שני' קדשה לא בטלה אף משגלו שוב. ובטעם הדבר שנשתנתה קדושה שני' מראשונה, ביאר שם הרמב"ם, דבקדושה ראשונה חל החיוב מדין "כיבוש רבים", ולהכי כיון

שבכס"מ, דאף בכיבוש ראשון היתה "חזקה" עימו, והיינו נמי נתינה מדעת הנותן, והגבועים מסרו עריהם מעצמם (עיי' יהושע, ט), ולמה עכ"פ דאותם המקומות לא נתקדשה לעתיד. והי' נראה לתרץ על דרך דאשכחן בשו"ת חיים שאל שם בביאור הרמב"ם (וכ"כ הצ"ח ברכות ד, א. ועוד), דכיון שבכוונת ישראל הי' אז לכבוש הארץ בדרך כיבוש ולא בחזקה (וכפירוש "חזקה הנ"ל - מדעת הנותן), לזה לא הועיל מה שהי' כאן חזקה כיון שהקונים לא נתכוונו לקנות בקנין זה, אלא בקנין כיבוש לבד. והוי' כדן "העודר בנכסי הגר וכסבור שהן שלו לא קנה" (יבמות נב:), שאף שעידור הוי' חזקה ויכל לקנות בזה, מ"מ כיון שלא נתכוין לקנות בחזקה זו אלא הי' סבור שהוא כבר שלו, א"א לקנות בחזקה זו. אבל צ"ע בזה דשמא רק במי שאינו מתכוין לקנות עתה כלל אין מועיל מעשה החזקה, אבל מי שרוצה לקנות ורק נתכוון לקנות בקנין אחר, אימור דשפיר קונה בכל קנין שיעשה גם בלא כוונה, ובפרט בקנין דאורייתא (עיי' בכ"ז בנמוק"י ב"מ י ע"א, שו"ת צ"צ יר"ד סי' רל ואה"ע סקנ"ט). ותו, דהכא לא שייך לומר כן כי לא הי' שם שום מעשה כיבוש אחר כלל לבד מעצם החזקה, שהרי הגבועים מסרו עריהם מעצמם ונסתלקו בלא שום קטטה ומלחמה, והיאך נימא שנקנו בכיבוש שלא הי' כאן כלל, אלא עכצ"ל דמה שנקנו הי' זה ע"י החזקה שרק היא היתה כאן.

ולכך נראה בזה באופן מיוחד, דחלות קדושת הארץ בקדושה ראשונה ובקדושה שני', לא היתה תלוי' כלל באופן קניית הארץ ובאופן הבעלות, אלא באופן

דדוקא אז א"א לבטל הקדושה, וזה עשו רק בקדושה שני', משא"כ עולי מצרים לא קידשוה בפה אלא בהתיישבות בלבד, ולזה נתבטל הקידוש משגלו. וכבר נתקשה עליו החיד"א, בשו"ת חיים שאל ח"ב סל"ט, דצע"ג לומר דלזה כיון הרמב"ם, דהא לא הזכיר דבר וחצי דבר מענין הקידוש בפה, ותלה זה רק במה שהיתה התיישבות ע"י חזקה בלי כיבוש. ועוד זאת יל"ע טובא בגוף דברי הרדב"ז, דהא לא אישתמיט בשום דוכתא שייזכר גבי עזרא קידוש בפה, ויש כאן חידוש דבעי אסמכתא.

ולתו"ט (עדיות פ"ח מ"ו) דרך אחרת בזה, דכוונת הרמב"ם דבקדושה ראשונה לא נקנתה הארץ מיד נותן, כי נכבשה מידו וסילקוהו שלא ברצונו, ולזה כאשר באו שוב הראשונים וסלקו ישראל והשיבו הארץ לידיהם ככתחילה, שוב פקעה קדושת הארץ שהיתה תלוי' בהסתלקותם ממנה משם. משא"כ עולי בבל שהחזיקו בארץ מיד מלך פרס שנתן רשות להתיישב בה ואיכא דעת נותן, וזה אינו מתבטל ע"י סילוק בלי הסכמת המסתלק. פי', דלזה כיון הרמב"ם במ"ש "חזקה" דקדושה שני', דפירושו שהי' מדעת הנותן.

איברא דלכא"ו צ"ע איך העלה ארוכה לקושיית הכס"מ, הא כיון דכיבוש נכרים במלחמה הוי' קנין שבכוחו להפקיע בעלות ישראל מארצם (עיי' גיטין לח ע"א ובתוס' וראשונים, ועיי' שו"ע אדה"ז אר"ח סי' תרמט ס"י), מה לי אם היתה בעלות ע"י כיבוש או ע"י חזקה, וסו"ס אף כיבוש כחו יפה להפקיע הבעלות כחזקה.

וגם קשה על התו"ט קושיא הב'

מובן דחלות הקדושה תלוי' באופן שנצטוו ליכנס בה מפי ה', ובוה מצינו חילוק בין כניסה ראשונה לכניסה שני', דבכניסה ראשונה – בא הציווי לכבוש מיד העמים ולסלקם, "חלוצים תעברו" (דברים ג, יח. וכן בהכתובים דס"פ מטות), "ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם כל גיבורי החיל" (יהושע א, יד), "נכבשה הארץ לפניכם" (מטות לב, כט), וכיון שכן הי' הציווי, באופן זה לבדו נתקדשה, דהקידוש תלוי בהציווי, וא"כ קידושה הוא רק בדרך כיבוש לבד, ואין חזקה שאחר הכיבוש מועיל כלום בקידוש הארץ, דהא לא נצטוו על חזקה אלא על הכיבוש.

ויתירה מזו י"ל, דכיון שעל אופן כניסתם לארץ נצטוו "ונכבשה הארץ לפניכם" – "הארץ" סתם – יש במשמע שמיד שהיתה הארץ כבושה לפנייהם, עוד לפני שנכבשו כל חלקי', כבר נשלמה החלות של קדושת הארץ; והיינו בכיבוש יריחו שהיתה "מנעולה של ארץ ישראל", וע"י כיבושה "מיד כל הארץ נכבשת" (במדב"ר פט"ו, טו. תנחומא בהעלותך י"ד), דבזה לבד כבר חלה קדושת הארץ. ובזה יובן עוד טעם שלא הועילה חזקה בקידוש הארץ כלום – גם בערי הגבעונים וכיו"ב שלא נכבשו, כי (נוסף על שלא נצטוו אלא על הכיבוש, הרי) כבר נתקדשה הארץ כולה לפנינו, בכיבוש יריחו וכנ"ל.

וב"ז בכניסה ראשונה אבל בכניסת עזרא נאמר (ירמ' כט, י) "אפקוד אתכם להשיב אתכם גוי' להשיב אתכם אל המקום הזה", פירוש דנצטוו רק לעלות ולהתיישב בה, "ושבו בעריכם אשר תפשתם" (ירמ' מ, י"ד),

הכניסה וההתיישבות בה, שהם ב' ענינים נפרדים, וכדלקמן.

ובהקדם, דהקשו בב"ב קיט ע"ב גבי בנות צלפחד שירשו בחלק אביהם פי שנים במשפחתו כיון שהי' בכור, דלכאורה הוא היפך הדין דאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, וכיון שמת קודם שנכנסו היתה ירושה זו רק ראוי' לבוא ואינו מקבל בה פי שנים. ומשני התם ד"ארץ ישראל מוחזקת היא". ומשמע, דבעלות ישראל בארצם כבר הי' עוד מקודם שנכנסו (והאריך בזה בפרשת דרכים דרוש ט, עיי"ש). והנראה בזה, דקנין ישראל על הארץ הוא עוד מברית בין הבתרים דפרשתנו, דדברי ה' לאברהם אינו רק מגדר הבטחה על נתינת הארץ לעתיד, כ"א שבזה כבר נקנתה לגמרי לו ולזרעו אחריו עד עולם. וכן ילפינן להדיא בירושלמי חלה פ"ב ה"א ממה שנאמר בהברית, "ביום ההוא כרת ה' ברית את אברם לאמר לזרעך נתתי (בל' עבר) את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת" – שאי"ז הבטחה בלבד, אלא כל' הירושלמי "כבר נתתי".

ונמצא שב' ענינים יש בנתינת הארץ לישראל: (א) קנין ובעלות הארץ, שניתנה לישראל בברית בין הבתרים (עוד לפני שכבשוה) מתנת עולם, ואין שום קנין המפקיע מזה. (ב) קדושת הארץ, שנפעלה אח"כ ע"י שהתיישבו בארץ בפועל, ואז חלו החיובים והמצוות התלויות בקדושת הארץ.

והנה, כיון שקדושת הארץ נפעלה ע"י ביאתם לארץ והתיישבותם בה, ממילא

בעלותו הגמורה (המחזיק). ולהכי, בקדושה ראשונה, שנצטוו ליכנס בארץ ע"י כיבוש, שגדרו התגברות והוצאה מבעלות מוקדמת וכו", ממילא נמצא שהציווי (והקידוש שבעקבותיו) מדגיש זה שישנה מציאות של בעלות דאווה"ע לפני הקידוש, והכיבוש תלוי בהתגברות והכיבוש מידם, ולזאת "כיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש", כי אופן הקידוש (הכיבוש) וההתגברות על האחרים) בטל. אבל בביאה שני' שנתקדשה "בחזקה שהחזיקו בה", שגדרו עצם ההשבה לארצם (בלי יחס לאחרים) – נתגלה עי"ז שחלות קדושה זו אינה תלוי' בהתגברות על בעלות האומות, וכמו שהכניסה אינה באופן של התגברות על האומות, כן ביטולה אינו ע"י התגברות האומות שוב, דאדרבה, ציווי ה' להחזיק בה בלי כיבוש מורה ומרמז שאין לאווה"ע בעלות כלל בארץ, כמו חזקה כפשוטה שאינה כדי להוציא מבעלות מוקדמת, וכו".

ולא נזכר בזה כלל ענין הכיבוש. ולזאת, מכיון שרצון וציווי ה' ה' (לא לכבוש, אלא) להתיישב בארץ – ממילא נפעלה חלות הקידוש (בלשון הרמב"ם) "בחזקה שהחזיקו בה". ומבואר היטב מה שחילק הרמב"ם דקדושה ראשונה היתה ע"י כיבוש (ואף שהיתה אז נמי חזקה כקושיית הכס"מ) וקדושה שני' בחזקה שהחזיקו בה דוקא.

ומעתה מתורצת יפה קושיית הכס"מ "מה כח חזקה גדול מכח כיבוש" שאינה מתבטלת בכיבוש אחרים, דהנה ההפרש בין כיבוש לחזקה הוא שכיבוש היינו שהדבר נמצא בידי אחרים וצריך להוציאה מהם בע"כ, ונמצא שעצם פעולה של כיבוש מורה ומרמזת בגלוי שיש בעלות מוקדמת על הדבר, ואופן הכיבוש הוא ע"י ההתגברות עליו, אבל חזקה גדרה (לא) ההתגברות וההוצאה מבעלות הקודמת, אלא) פשוט – שהדבר שלו, לפיכך עושה פעולה של חזקה (להראות ולהפגין

תורת חיים

מכתבי עצות והדרכות בעבודת השי"ת
בחיי היום יום

בריאות רוחנית

ומה בנוגע לבריאות ברוחניות?

במענה על מכתבו המודיע ממצב בריאותו, אשר מרגיש תשישות הכוחות והרופא רוצה לעשות בדיקות וכו' ושואל דעתי - יכול הוא לציית לדברי הרופא ולעשות הבדיקות. ובנוגע לתשישות הכחות - יהי זהיר בפת של שחרית, ומזמן לזמן ילמוד איזה לימוד, אם בנגלה אם בדא"ח, שיהיה לו מזה הנאה כפשוטו ממש. ורפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך.

בהיותי על הציון של כ"ק מו"ח אדמו"ר אזכירו ואת זוגתו תי' לבריאות הנכונה. ותקותי שיבשרני בשורות טובות בזה.

ולפלא שאינו מזכיר דבר על דבר בריאותו ברוחניות. ואולי שמע הסיפור של אחד מבני אמריקא שבא לשאול עצת כ"ק מו"ח אדמו"ר במסחר עצים שלו. ואחרי המענה בזה והמשיך כ"ק מו"ח אדמו"ר להורותו בעניני תומ"צ - אמר שהרי לא אודות זה שאל. ואמר לו כ"ק מו"ח אדמו"ר: כלפי לייא. מסחר שאתה המומחה ואין זה שייך אלי - תשאל בעצתי. ובתורה ומצוות שזהו מעניני העקריים ומעסק אבותי ואבות אבותי - בזה אין אתה שואל ?!

כמובן אין הנדון דומה כלל - אבל, בכל אופן, יש לי שייכות יותר ללימוד גפ"ת ודא"ח מאשר לחכמת הרפואה. ואם כן כלפי לייא?
בברכת רפואה קרובה ובריאות הנכונה לו ולזוגתו יחיו.

(אגרות קודש חכ"א עמ' קב)

הטבה רוחנית מועילה לבריאות הגשמית

במענה לשאלתו איך לעזור לבתו,

כשהורים מתנהגים יום יומית כרצון הרופא כל בשר ומפליא לעשות (הוא השם) כמבואר בשולחן ערוך - הרי זה מוסיף בהצלחת הטיפול על ידי רופא בשר ודם (שהוא שליח הרופא כל בשר) בילדי הורים אלו. ואפילו נדמה להורים שקשה לשנות הנהגתם דעד-עתה - הרי עושים דברים קשים יותר לטובת ילדיהם.
לנסוע לכאן [לקבלת ברכה מהרבין] - אין צורך כלל, כי המענה כנ"ל. אלא שהוצאות הנסיעה יתן לצדקה לזכות בתו תי'.

(אגרות קודש חכ"ז עמ' קצב)

דרכי החסידות

שיחות ומכתבים בעניני עבודת ה'

מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

החסידות דורשת פעולה

כמה מן הרגש אלקי ישנה באותה הצעקה חרישית הממושכה האמור במכתבו באופני התפלה של החסיד המשיכיל הנודע הר"ר חיים דובער ושל כבוד אביו החסיד נשמתם עדן, בישבם שעה ארוכה עטופים ומעוטרים בטלית ותפילין ומתבוננים בהשגה עיונית של תורת החסיד[ות], ובהגיעם לנקודת ההברה במי שאמר והי' העולם, היו צועקים מנהמת לבם, אוי גוואלד

קורת רוח לנשמת אבותיו ואבות אבותיו

חבל על דאבדין רשימתם של זקני החסידים אשר לטל אורות ולימוד מוסד הם בתולדות דברי ימי החסידות.

אחד היסודות בתורת חסידות חב"ד הוא אשר כל אחד ואחד מהחסידים צריך להיות פועל שוקד בעבודת החסידות, ולא . . . דהעיקר הוא רק ההתקשרות להצדיק, והצדיק מעלה המקושרים אליו.

תורת החסידות חב"ד פרושה וגלוי' היא לכל אשר ילמדה בחכמה בינה ודעת, והיא הנותנת הוראות בארחות חיים, בחיים היום יומי, בין בדברים שבין אדם למקום ובין בדברים שבין אדם לחבירו.

תורת החסידות חב"ד דורשת מכל אחד ואחד, גם מגזע החסידים, אשר פעול יפעול איזה פועל טוב במהלך רוחה הקדושה של החסידות, אשר בזה יעשה קורת רוח לנשמת אבותיו ואבות אבותיו אשר מסרו נפשם על דרכי החסידות והחסידים.

צעקה חרישית בתפלה

כמה מן הרגש אלקי ישנה באותה הצעקה חרישית הממושכה האמור במכתבו באופני התפלה של החסיד המשכיל הנודע הר"ר חיים דובער [ווילענסקי] ושל כבוד אביו החסיד [הר"ר זלמן זלטפולסקי] נשמתם עדן, בישבם שעה ארוכה עטופים ומעוטרים בטלית ותפילין ומתבוננים בהשגה עיונית של תורת החסידות], ובהגיעם לנקודת ההכרה במי שאמר והי' העולם, היו צועקים מנהמת לבם, אוי גוואלד.

ההמי' הנפשית אוי גוואלד, הנה לא זו בלבד שהיא מנסרת ברקיע השמים הלוך ועולה עד רזא דאין סוף ב"ה, אלא היא נמשכת כמעין בלבבי גזעם לדורותיהם.

בחיי היום יומי אנו רואים לעתים קרובות, אשר בבוא זמן מיוחד אשר לפתע פתאום הנה ניצוץ נחלת אבות החסידים יהי' לבער בלב גזעם בפעולה ממשית לטובת החסידים והחסידות.

ובזה הנני לבקשו כאשר בתל אביב נוסדה ישיבה אחי התמימים וחדר בני תמימים, אשר ישתתף בתמיכת המוסד ולהרבות חברים תומכים ועוזרים מבין מכיריו ומיודעיו יחיו, ובגלל זאת יעזרהו השי"ת בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

(אגרות קודש חיד עמ' שצח)

